

Vaarwel jungle?

De bossen van Borneo lijken ongerept, maar de illegale houtkap tiert er welig | DOOR ANNEMARIE SOUR

Als een rode cobraslang kronkelt de rivier onder het kleine vliegtuig dat ons naar het hart van Borneo brengt. Voor mijn ogen ontrolt zich een oneindig groen tapijt. Een gevoel van opwinding maakt zich van me meester: hier in Centraal-Borneo bevindt zich een van de laatste onaangetaste oerwouden van de wereld en ik sta op het punt er middenin te landen. Gibbons, wilde zwijnen, orang-oetangs, slangen en neushoornvogels zijn hier nog in groten

Met de verkoop van één boom verdient een inwoner van Borneo makkelijk twee à drie maandsalarissen.

getale te vinden. Borneo is 17 maal groter dan Nederland en telt 16 miljoen mensen. Het eiland valt uiteen in het Indonesische Kalimantan, het sultanaat Brunei en de staten Sabah en Sarawak van Oost-Maleisië. Op Borneo wonen de Dajaks, de vroegere koppen-snellers. Het vliegtuigje schokt en schudt voor we de daling inzetten naar Putussibau.

Dit dorp ligt aan de langs te rivier van Indonesië, de Kapuas (1100 kilometer). Een rank bootje dat nog het meest lijkt op een uitgeholde boomstam met buitenboordmotor vaart ons naar het traditionele leefgebied van de Dajaks. Terwijl we langs bamboebossen en bananenplantages varen, ruik ik de sterke geur van zoet rottend vlees

van Borneo in groot gevaar is. De experts van de Wereldbank hebben berekend dat er tussen 2010 en 2020 zo veel bomen zijn gekapt dat er vrijwel geen oerwoud meer over zal zijn. Ik kan me dat nauwelijks voorstellen als ik het *longhouse* Semongkok voor me zie tussen al die groene planten en bomen.

Voor de Dajaks is het oerwoud een soort om-de-hoek-supermarkt waar ze hout vinden om hun huizen te bouwen, vruchten, honing, verse vis en vlees, kruiden en rotan om slaapmatten van te vlechten. Maar hoe lang kunnen ze er nog terecht nu de

Sane Suka verwelkomt ons temidden van zijn familie in het longhouse (boven); de Dajaks hebben het koppen-snellers ingeruild voor een leven als houthakker (rechts).

'Hier is geen oerwoud meer, dat is een dag varen hiervandaan.'

die afkomstig blijkt te zijn van de grote stekelige vruchten van de doerian.

De schipper, een tenger gebouwde jongen, vaart ons naar zijn familie. Na zo'n dertig minuten schemert door het gebladerde een langge rekt houten huis op houten palen. Onder de palen scharrelen kippen en biggen rond. Het tafereeltje ziet er zo in de avondzon idyllisch uit. Als mijn oog op een serie donkerbruine boomstammen in de bocht van de rivier valt, moet ik denken aan de Wereldbank die in haar rapporten waarschuwt dat het oerwoud

moderne wereld aan de poorten van het oerwoud rammelt; de wereld van mobiele telefoons, merkkleding, scooters en computers?

Sane Suka, een van de stamoudsten, begroet ons en nodigt ons uit in zijn longhouse. In dit huis van zo'n 75 meter lang woont Sane Suka met 145 familieleden. Sane heeft een grote, gele kralenketting om zijn nek en met zijn felgekleurde kralenmutsje op zijn hoofd ziet hij er indrukwekkend uit. We nemen plaats op de ingenieus gevlochten matten. Van de moderne we-

reld is hier op het oog nog weinig te merken. Toch reageert Sane emotioneel als hem gevraagd wordt naar het verschil tussen het oerwoud uit zijn jeugd en dat van nu. Sane Suka: 'Hier is geen oerwoud meer. Het echte oerwoud is minstens een dag varen hiervandaan. Al het hout in de buurt is gekapt met toestemming van de centrale regering in Jakarta of door illegale kap. Al het wild is ook verdwenen. Zelfs de kleinste dieren zijn hier zeldzaam geworden.'

Ik kijk over de veranda naar de rivier en zie overal planten en bomen. Sane volgt mijn blik. 'Wat je ziet is geen oerwoud, maar onze eigen beplanting. Mensen die het oerwoud weggappen, hebben volgens de traditie recht op dat stuk land. Daar planten ze dan bijvoorbeeld rijst aan.'

Dikke boomstammen drijven in de avondschemering voorbij. Het was me tijdens de vaartocht al eerder opgevallen: de bundels aan elkaar gebonden boomstammen, gemerkt met gekleurde velftekens. Mijn oog valt op een grote schotelantenne die pontificaal naast het huis staat. Op weg naar het toilet in een van de aangrenzende woonverblijven zie ik een kleurentelevisie, een dvd-speler en een indrukwekkende stereotoeren met grote boxen. Zouden die kunnen worden betaald louter met het vangen van vis en het telen van rijst?

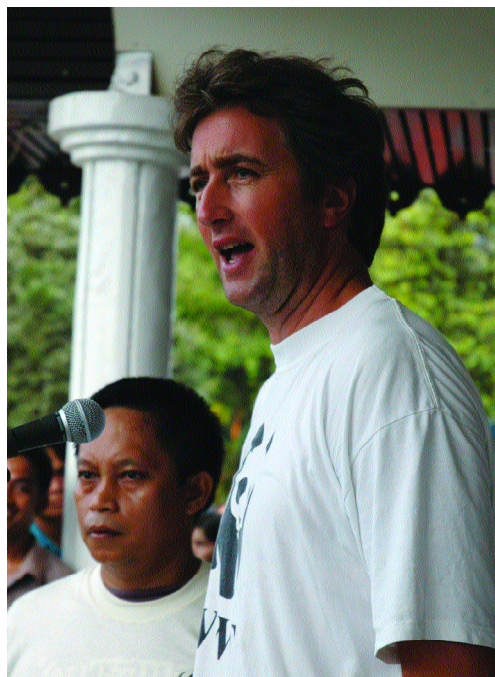
DE JONGE DAJAK Hermans Maning die me in het longhouse rondleidt en vlekkeloos Engels spreekt, grinnikt als ik hem de vraag stel. 'De overheid zegt ons dat we geen bomen mogen ka-

pen. Maar er is hier nauwelijks werk. Van de honderd mensen zijn er dertig werkløos. We hebben geen keus. Als we zelf geen bomen kappen, dan gaan anderen er met de buit vandoor en lopen we geld mis.'

'Wat levert een middelgrote boom je dan op?' vraag ik nieuwsgierig. Manning denkt diep na. Rimpels verschijnen op zijn voorhoofd. 'Een boom is al gauw goed voor zes kuub hout,' zegt hij. 'En een kuub hout brengt gemiddeld 300.000 rupiah op.' Dat is dan zo'n 150 euro per boom, reken ik snel uit. Oftewel een salaris waar men in Indonesië normaal twee tot drie maanden voor moet werken! Nu begrijp ik waarom er zo veel bomen de rivier afdrijven. Die bomen zijn hun gewicht in goud waard! En ook snap ik waar de Dajaks de grote schotelantenne van betalen die tot mijn verbazing CNN, BBC, Discovery en Italiaanse tv-zenders kan ontvangen.

De woorden van Sane Suka klinken nog na in mijn hoofd als we terugvaren naar Putussibau. 'De jongeren zijn de band met het oerwoud kwijt. Het is niet meer zoals vroeger, toen kennis van het oerwoud status opleverde. Nu gaat het allemaal om spullen, geld en uiterlijk vertoon.'

WAT IK DACHT dat oerwoud was, blijkt dus een mix te zijn van nieuw bos, fruitbomen en palmolieplantages die niets met de oerbossen van Borneo te maken heeft. Hiervoor moeten we, als ik de woorden van Sane

Suka mag geloven, dus veel dieper de jungle in naar de nationale parken. Maar in hoeverre is het oerwoud daar dan wel veilig? Ik leg mijn vraag voor aan Stuart Chapman, de lokale projectleider van het Wereld Natuur Fonds (WNF) in Indonesië. Chapman: 'Het is geen probleem dat de Dajaks af en toe een boom vellen. Dat doen ze al sinds mensenheugenis. Het echte probleem is het op grote schaal en ongecontroleerd kappen van het oerwoud.'

De droom van Chapman en van een aantal natuurorganisaties is om 18 miljoen hectare bos in hartje Borneo (4,3 maal Nederland) definitief een beschermde status te geven. Hij wil de 21 reeds bestaande nationale parken zoals Balleh, Apan Entulu, Batang Ai en Betung Kerihun met elkaar verbinden. 'Aaneensluiting van de wildpar-

Van links naar rechts: Stuart Chapman ijvert voor het behoud van de oerbossen; op weg naar het hart van Borneo; voor veel mensen is houtkap de enige manier om aan geld te komen, waarbij ze hun eigen omgeving volledig kaal kappen.

ken is dé manier om het uitsterven van zeldzame diersoorten te voorkomen,' aldus Chapman.

De Engelsman Chapman, een lange slanke man met blauwe ogen en grijsblond haar, heeft een missie: het redden van het oerwoud in het hart van Borneo. Zijn baan in Londen heeft hij verruild voor het bloedhete Jakarta waar hij sinds kort met vrouw en drie kinderen woont. 'Het oerwoud van Borneo is de afgelopen vijf jaar met vijftien procent afgenomen,' vertelt hij. 'Als we in dit tempo door blijven gaan, dan is het oerwoud hier binnen tien jaar grotendeels verdwenen.'

De sombere voorspelling van Chapman is geen doemdenken. Ik heb een paar jaar geleden zelf gezien dat van het oerwoud aan de Maleisische kant al veel omgezaagd is. En op het eiland

Java is nauwelijks nog oerbos over. Chapman: 'De oerbossen op Java zijn verdwenen in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw. Het oerwoud van Sulawesi verdween in de jaren tachtig en dat van Sumatra in de jaren negentig. Nu is Borneo aan de beurt.'

IN EEN OUDE blauwe bus hobbelen we over een zandweg vol kuilen naar het gehucht Sadap. We zijn op weg naar de echte jungle van het Betung National Park. Het is het leefgebied van de Iban-Dajak en van de orang-oetangs. De weg loopt dwars door het oerwoud, waar van nog maar weinig over is. Zwartgeblakerde staken steken troos-

teloos in de lucht. Reusachtige boomwortels zijn de schamele overblijfselen van wat ooit honderden jaren oude woudreuzen moeten zijn geweest. Chapman: 'Door de wijdverbreide houtkap ontstaan grote kale vlakten die door de tropische hitte al snel uitdrogen en daardoor extra vatbaar zijn voor spontane zelfontbranding. Bomen met diepe wortels kunnen het water en de modder langer vasthouden. Dat voorkomt uitdroging en verwoestende modderstromen.'

Ik herinner me nog goed de televisiebeelden van landverschuivingen vorig jaar op Sumatra en op de Filipijnen, waar door hevige regenval honderden dodelijke slachtoffers vielen.

Enorme wortels zijn de schamele overblijfselen van de woudreuzen.

Maar het oerwoud is niet alleen van levensbelang, doordat het rampen kan voorkomen. Stuart Chapman wijst me ook op de enorme economische waarde ervan. 'Naast het hout heeft ook het reservoir aan water in rivieren en meren grote waarde. Schoon drinkwater, water voor het bevoeien van landbouw en als grondstof voor bijvoorbeeld een bierproducent, het is hier allemaal voorradig zonder dat je kosten hoeft te maken om het te filteren.'

Chapman noemt ook de biodiversiteit van de jungle als economische factor van betekenis, zeker nu de farma-

ceutische industrie steeds meer belangstelling krijgt voor medicinale planten. 'Het kappen van het oerwoud levert op korte termijn veel geld op,' weet Chapman. 'Maar de kunst is het oerwoud ook op langere termijn rendabel te houden. Nu alles kappen, betekent dat de lokale bevolking over vijftien jaar met lege handen staat.'

DE REGEN stort onophoudelijk naar beneden, terwijl ik in een tent in het oerwoud lig. Als haringen in een ton slapen Dajaks en natuurbeschermers naast elkaar. Een muskietennet beschermt ons tegen de gevreesde tropische malaria. *Oehohooa! Oehooa!* Langgerekte klanken echoën door het

woud. Het is 4 uur 30. Het oerwoud ontwaakt. De geluiden zwellen aan tot een groot symfonieorkest. 'Gibbons,' zegt mijn buurman Dian Kosasih, een oerwoudeskundige met een grijs snorretje en vriendelijke ogen. 'Ik hoor gibbons. En nu hoor ik ook het geluid van orang-oetangs.' Mijn oren vangen hoge tonen op die melodius en vrolijk klinken. 'Het is het mooiste geluid om 's morgens mee wakker te worden,' zegt Dian. We krabbelen snel overeind. Zo vroeg in de morgen is het beste moment om op zoek te gaan naar dieren.

We volgen lokale gidsen die zoeken

naar gebroken takken, nesten, pittige en aangegeten fruit; allemaal aanwijzingen voor de aanwezigheid van wild. Het oerwoud oogt zo 's morgens vroeg met flarden mist als een ondoordringbare groene muur. Langs een glibberig en steil pad klimmen we langzaam omhoog. Na een half uur klauteren wijst tolk en boomdeskundige Dian omhoog. In een witte, hoge boom hangt een nest. Dian: 'Dat is een orang-oetangnest van een paar weken oud.' Ik probeer het me voor te stellen: een roodharige mensaap van zo'n vijftig tot honderd kilo in een boombed! 'Die witte hoge boom is een meranti,' legt Dian uit. 'Dat is kostbaar tropisch hardhout. De Maleisiërs zijn er gek op. Daar kunnen ze kaarsrechte planken van zaagen. We bevinden ons hier in het grensgebied met Maleisië. Hier

zijn geen grensposten en paspoortcontroles.' Het valt me nu pas op dat alle grote dikke bomen in het gebied verdwenen zijn. We lopen hier in beschermd oerwoud, maar ik zie vooral jonge, dunne bomen. 'Het is oerwoud van de tweede generatie,' zegt Dian. 'Het oerbos is hier zo'n 25 jaar geleden weggekapt.' Hoe is het mogelijk, kappen in een nationaal park? Dian legt de schuld bij ambtenaren en hooggeplaatste legerofficieren die in ruil voor veel geld kapvergunningen verstrekken en de houthandelaren beschermen.

Terwijl ik nog nadenk over wat Dian me vertelde, klinkt boven mijn hoofd een suizend geluid. Een groep neushoornvogels vliegt over ons heen. Het is indrukwekkend om de zwarte ranke vogels in V-formatie te zien vliegen. Over mijn schoenen klimmen reuze n-

mieren van zo'n twee centimeter lang samen met bloedzuigers die zich omhoogwurmen om zich te goed te kunnen doen aan een portie van mijn bloed.

We keren terug naar het basiskamp, want het is duidelijk dat zich hier nu geen mensapen bevinden. Chapman vertelt me dat het WNF bij de UNESCO het verzoek heeft ingediend om

de andere zijde is de vraag naar tropisch hardhout. Het westen, waaronder Nederland, importeert op grote schaal illegaal gekapt tropisch hout. In tuincentra en warenhuizen kosten de teakmeubelen maar een paar tientjes. Milieubewust of niet, als een stoel van mooi illegaal geroofd hout 40 euro kost, dan moet je als consument sterk in je schoenen staan om de hand op

In de verte zien we gele bulldozers. 'Illegale kap!' roept Dian.

het hart van Borneo uit te roepen tot werelderfgoed. Chapman: 'Als UNESCO dit verzoek honoreert, wordt het hier het eerste grensoverschrijdende werelderfgoed-natuur gebied ter wereld.' Ik reageer sceptisch op zijn enthousiasme. 'Maar Stuart, ze kappen toch ook gewoon in de nationale parken?' zeg ik. 'De kloof tussen arm blijven en snel geld verdienen is te groot. Heeft zo'n werelderfgoed-verklaring dan wel zin?' Hij knikt. 'Ik heb veel vertrouwen in de nieuwe president van Indonesië, Susilo Bambang Yudhoyono. Hij heeft de oorlog verklaard aan de illegale houthandel. Onlangs is een groep hoge functionarissen zelfs gearresteerd op verdenking van illegale houthandel. Hij wil de trap van bovenaf schoonvegen. Nu is het moment om hem te ondersteunen.'

Corruptie en het kappen van het oerwoud is een kant van de medaille;

de knip te houden. Slechts als het meubel voorzien is van een FSC-label (*Forest Stewardship Council*) weet je dat het hout afkomstig is van bossen waar voor elke gekapte boom jonge aanplant in de plaats komt.

NA EEN STEVIGE lunch varen we stroomafwaarts tot we nieuwe nesten ontwaren. We moeten over een glibberige stam kruipen om de oever te bereiken. Beneden me kolkt een snelstromende rivier. Ik voel mijn nagels breken als ik me aan de stam vastklamp en vooruitschuif. Her en der staan dikke woudreuzen zoals de witte, rode en gele meranti en de merbau. Dit is echt oerwoud. Dit is het leefgebied van de makaken, gibbons en orang-oetangs. De spanning stijgt als een van de gidsen naar de boomtoppen wijst en roept: 'Verse nesten!' Dian komt naast me staan en fluistert: 'Dit nest is nog maar

een paar uur oud. De orang-oetang moet dus in de buurt zijn.' Geritsel schuin achter me in het gebladerte. Ik draai me om en zie in een flits een rossige reuzenaap met een jonge baby van boom naar boom slingeren. Ze verdwijnen spoorloos tussen het dichte bladerdak. Het voelt als een magisch moment. Langzaam wandel ik achter Dian aan terug naar de rivier waar een bootje klaarligt dat ons naar het Sentarummeer zal brengen.

We varen door groene tunnels van dicht gebladerte. Af en toe schiet een knalblauwe *kingfisher* voorbij. Na enige uren varen, stappen we weer over in een gammele blauwe bus en gaan we op weg naar de vloedbossen in het westen van Borneo.

In de buurt van Ukit Ukit op nog geen half uur reizen van het Sentarummeer zien we in een groen berglandschap een fel oranje plek. In de verte ontwaren we gele bulldozers. Dian, die achter me zit, roept verschrikt: 'Illegale kap!' De bus stopt en we stappen uit. In het harde groen zien we oranje wegen die naar grote oranje plekken midden op de berg leiden. Dian zegt: 'De ene kant van de berg is Indonesië, de andere zijde Maleisië. Als dit zo doorgaat, is die berg binnen een halfjaar leeg. De illegale kap is nog steeds gaande!'

Dian oogt aangedaan en zegt het onbegrijpelijk te vinden. 'De centrale re-

gering in Jakarta heeft lijsten met namen van verdachte handelaren in illegaal hout gepubliceerd in de dagbladen. Onlangs stuurde de regering veertig gewapende politiemensen om de parkwachters bij te staan in hun strijd tegen de illegale handel. Ook werd de corrupte politiechef op het provinciale niveau vervangen. Zijn al die maatregelen dan maar schone schijn?'

WE KEREN na een paar dagen oerwoud terug naar de wereld van onrust, stank en herrie. Het is weer wennen als we in het drukke Pontianak rondrijden. We koersen richting haven waar ik vermoed oude schoeners en containers vol hardhout te zullen zien. We passeren het politiebureau waar voor tot onze verbazing een serie knalgele bulldozers geparkeerd staat. We stappen uit. Dian en Chapman willen hier het fijne van weten! Mobiele telefoons komen tevoorschijn en Indonesische woorden buitelen over elkaar heen. Op Dians ondoordringelijke gezicht breekt een glimlach door. 'Dit zijn de bulldozers die we eerder zagen op weg naar het meer! De politie heeft ze in beslag genomen.' Chapman en Dian zijn zichtbaar opgelucht. Chapman: 'Dit geeft me moed om door te knokken. We moeten redden wat er te redden valt. Al besef ik heel goed dat deze strijd alleen mogelijk is met steun van de regeringsleiders.'

WAAROM?

Onderwijs is meer dan een kind volproppen met feiten. Het begint met vragen stellen.

D. T. MAX, New York Times